

אמל ג'מאל

מודעות תאורטית, עורמת הכוח האפיסטמולוגי וחקר הפוליטיקה בישראל

אחת ההחלטות החשובות ביותר שחוקרים במדעי החברה חייבים לקבל היא ההחלטה בדבר המחויבות הפרדיגמטית שבמסגרתה ינהלו את מחקרם. ההחלטה על המחויבות הפרדיגמטית קשה שבעתיים בחקר הפוליטיקה, שהוא התחום העוסק בפוליטי אך בה בעת מתאפיין בניסיון להסתיר את הפוליטיות שלו עצמו.

חשיבות העיסוק בזהות הפרדיגמטית של המחקר גוברת בשל החזרה לקדמת הבמה – במדעי החברה בכלל ובחקר הפוליטיקה בפרט – של הפילוסופיה הפוזיטיביסטית והמתודולוגיות האמפיריציסטיות. העיסוק במציאות משופעת ערכיות באמצעות כלי מדידה מדעיים, שהם לכאורה משוחררים מערכים, יוצר הטיה המשרתת את הסטטוס קוו ואת יחסי הכוח הקיימים. במילים אחרות, היומרה לאי-פוליטיות בחקר הפוליטיקה היא עצמה פוליטית, היות שאי-אפשר לנתק את חקר הפוליטיקה מן הפרקטיקות, ההכרעות והערכים הפוליטיים שמאפשרים אותו. ההפרדה בין חקר הפוליטיקה למעשה הפוליטי היא אפוא אישוש ולגיטימציה של אמיתות המחקר למעשה. להלן אתווה כיווני חשיבה להתמודדות עם אתגר זה על בסיס דה-קולוניזציה של הידע.

באחד משיעורי המבוא שאני מלמד אני דן עם הסטודנטים בשם שנבחר לדיסציפלינה שלנו – מדע המדינה – ותוהה יחד איתם אם ניתן ללמוד מבחירה זו על מאפייני התחום בכלל, על ההיסטוריה שלו בישראל ועל משמעויותיו הפוליטיות. בדרך כלל הסטודנטים

מציעים מספר הסברים לבחירה בשם "מדע המדינה". מקצתם מתייחסים לכך שהלימוד של תחום הפוליטיקה התאפיין בהקשר הישראלי בשתי מחויבויות מאתגרות: האחת, למצב את חקר הפוליטיקה כתחום מדעי, כמקובל באוניברסיטאות המובילות בעולם, ובעיקר בארצות הברית. הדבר חייב כבר בתחילת הדרך את החוקרים, אשר מוצאם של מרביתם היה מדינות המערב, לשמור לא רק על רמה אקדמית גבוהה, אלא גם על מחויבות לפרדיגמות המובילות בתחום. מדע המדינה הישראלי החל לצמוח בתקופה שבה שלטו פרדיגמות כמו הפוזיטיביזם הפונקציונלי והמוסדי והביהיורליזם, שמחויבותן ל"מדעיות" של חקר הפוליטיקה הייתה חזקה במיוחד. שתי פרדיגמות אלה שאפו למימוש הדיכטומיה הווריאנטית בין עובדות לערכים והתמקדו בחקר התפתחות המצב הקיים ובגורמים להשתרשותו. בכך הן שיקפו – במובלע – לא רק מחויבות ערכית לתפיסה מסוימת של המדע אלא גם למציאות הקיימת. בכך הן גם קבעו את גבולות התחום – בהגדרין מהו ה"פוליטי" המתאים להיות מושא המחקר ומהם הכלים ה"נכונים" לחקור אותו. קביעה זו פגעה ביכולתן של פרדיגמות אלה לרפלקציה עצמית והמעייטו בחשיבות קיומה של מודעות תאורטית ביקורתית.

זהו גם המקור למחויבות השנייה המשתקפת בשם הדיסציפלינה בעברית. בשונה משמה בשפות לועזיות (Political Science; Politik Wissenschaft; Science Politique; Scienze) ה"מדע המדינה" ממקם את המדינה במרכז הדיסציפלינה. בחירה זו לא הייתה מקרית אלא שיקפה מחויבות פוליטית וערכית לקיומה של מדינת ישראל כשדה המחקר, ואת הקיום הזה אפשר להבטיח, בין היתר, באמצעות הנורמליזציה שלו בשיח המדעי ושעתוק הווייתו לתודעה של אזרחיה. הבחירה בשם "מדע המדינה" לא הייתה אפוא א-פוליטית כפי שהתימרה להיות, אלא הכריעה בזכות העמדה האפיסטמולוגית שדגלה בצמצום ובמיקוד חקר הפוליטיקה במדינה ונגד מחנה אחר, שראה בחקר הפוליטיקה עיסוק במכלול חלוקת המשאבים ויחסי הכוח בחברה ובקונפליקטים החברתיים והסדרתם. בחירה זו גם הניחה שהמדינה היא ישות משפטית קבועה וקודמת לתהליך הפוליטי, במקום להתייחס אליה כאל ישות ערטילאית המתגלה רק באמצעות התרחשותו של התהליך הפוליטי.

כדי שלא להפוך את הביקורת על המחויבות הדיסציפלינרית של מדעני המדינה הישראליים הראשונים לאידאולוגית, וכחלק מן הדיון הרפלקסיבי בהתפתחות התחום, אני נוהג להציג לסטודנטים מאמר של אנדרו מייסון (Mason) משנות ה-90. במאמרו טוען מייסון שהמחלוקת בין המחנה המצמצם את חקר הפוליטיקה לעיסוק במדינה ובין המחנה

העוסק במכלול יחסי הכוח היא מחלוקת סמנטית בעיקרה. משמעותה של טענה זו היא שאבות מדע המדינה הישראלי לא היו היחידים שמיקדו את עיסוק התחום בחקר המדינה ובכך ביטלו את כלילתן של תופעות רבות בעולם הפוליטי. עובדה זו אין בה כדי לבטל את הטענה שהחלטה זו היא פוליטית מעצם העובדה שהיא מצמצמת אפריורית את גבולות שדה המחקר ומשאירה מחוץ לתחום תופעות פוליטיות בעליל אף שמסיבות הממוסגרות כמתודולוגיות אינן מוגדרות ככאלה. הכרעה זו שיקפה עמדה שמרנית וממסדית, והבחירה בה לא הייתה אקראית או מקרית. אבות הדיסציפלינה בישראל ראו במדינה את השדה שבגדריו חקר הפוליטיקה צריך להתקיים. הדגש על המדינה כזירת התגושות בין כוחות פוליטיים המייצגים את השונות החברתית והפוליטית שבתוכה איששו את האפריוריות האונטולוגית ומכאן הערכיות שלה. שילוב זה יצר מצב אופטימלי שבו עצם העיסוק במאבקים הפוליטיים בין קבוצות ממחיש שהמסטר הפוליטי של המדינה הוא דמוקרטי. משטר זה מוכיח את קיומו ואת זהותו בכך שהוא מאפשר מאבק הוגן בין כוחות פוליטיים מתחרים שיש ביניהם הסכמה על כללי המשחק ועל המסגרת שבתוכה הם פועלים. יתרה מזו, חקר המשחק הפוליטי מזווית ראייה זו אפיינ את הזירה הפוליטית כליברלית וניטרלית יחסית לשלל השחקנים הפוליטיים הפועלים בה, המייצגים כביכול את מלוא מרחב האינטרסים בחברה. זהו שילוב תאורטי ומתודולוגי בין המסורת שהנחיל מקס ובר לזו של אמיל דורקהיים, והוא העניק מעמד על למדינה. בה בעת הוא פתח פתח לחקר ההתנהלות הפונקציונלית של השחקנים הפוליטיים אגב הנחת מחויבותם לכללי המשחק של המדינה כאבן הבוחן האנליטית, הכאילו לא-ערכית. המדינה הוצגה כקונגלומרט של קבוצות אינטרס מתחרות שההסכמות ביניהן הן תוצר של התהליך הפוליטי היוצר את המדינה כישות משותפת ולא ההפך. במסגרת פרדיגמה זו תפקידם של מדעני המדינה הוא להבין את החוקים המכתיבים את התנהגותם של יחידים הפועלים למקסום האינטרסים שלהם ומקבלים החלטות בתנאים של תחרות בשדה פוליטי שהוא לכאורה ניטרלי.

גם אם נניח שמחויבות פרדיגמטית זו הייתה רלוונטית לפני 1967, השנה שבה נכפה על מיליוני פלסטינים משטר כיבוש, שמנשל אותם מזכויותיהם האזרחיות והלאומיות, מהותה הנורמטיבית של מחויבות פרדיגמטית זו נחשפה בעקבות ההתעקשות עליה גם אחרי שהיא איבדה מערכה אנליטית והתנתקה מיסודותיה האמפיריים. המחויבות למדינה, כיחידה אנליטית אחת, המשיכה לשמש הנחת יסוד ערכית מובלעת גם כאשר המשגת המדינה איבדה חלק מהותי מהרלוונטיות שלה. למרות השינויים העמוקים שעברה המדינה אחרי 1967 לא התפתח בארץ מחקר פוליטיקה רפלקסיבי, בניגוד להתפתחות שחלה בתחומים אחרים, כמו סוציולוגיה והיסטוריה. צמיחת הסוציולוגיה הביקורתית וההיסטוריה החדשה

הניבה דיון מעמיק לא רק בתכנים שהחוקרים עסקו בהם, אלא גם באופיים, בגבולותיהם ובהנחות היסוד המובלעות שלהם על מושאי וכלי המחקר הלגיטימיים לבחינתם. חרף מרחבי החופש האקדמי שהלכו והתרחבו לא מתקיים עד היום דיון דומה בתחום חקר הפוליטיקה. יתר על כן, הקולות המעטים שהציעו תפיסות חלופיות בעיקר בתחום המחשבה הפוליטית, לא ערערו על הנחות היסוד של הדיסציפלינה, ולא זו בלבד אלא שהחוקרים שעשו כן נדחקו לשוליים.

די לעיין בכמה הנחות יסוד פרדיגמטיות עכשוויות בתחום כדי להמחיש טענה זו. הראשונה נוגעת להמשך העליונות האונטולוגית והאפיסטמולוגית של המדינה, אף שמדינת ישראל אינה עונה למאפיינים העיקריים של הגדרת מדינה על פי הספרות המקצועית. כלומר, העובדה של ישראל אין גבולות חברתיים וגאוגרפיים מוכרים מעלה שאלות קשות על הגדרתה כמדינה על פי הפרמטרים המקובלים. הנחת היסוד הפרדיגמטית העכשווית השנייה קשורה בזהות הריבון הישראלי, המונח ביסוד העיסוק במשטר המדינה, אשר הווייתו העכשווית מתנגשת עם הגדרתו החוקתית והקונספטואלית. מהלך זה מסתבך כשמגיעים להמשגה של ריבונות האזרחים במציאות שבה ריבונות זו אינה מתממשת באותו אופן שהיא מונחת כקיימת במחקר הפוליטולוגי, על רקע קיומן של שלוש קבוצות מרכזיות החורגות ממסגרת החפיפה האמורה להבהיר מיהו הריבון במדינה. הקבוצה הראשונה הם האזרחים היהודים החיים מחוץ לגבולות שמרבית חוקרי שדה המחקר הפוליטי מניחים במובלע כגבולות המדינה, אבל בפועל חיים בשטחים הפלסטיניים הכבושים ובה בעת משתתפים במשחק הפוליטי של המדינה. הצבעתם בבחירות למוסדותיה והשפעתם על רבות מן ההכרעות הגורליות שלה אינן יכולות שלא להיות מומשגות כחלק אינטגרלי מאופייה של המדינה או ממשטרה. אילו היו מומשגות כך, היה הדבר מטיל ספק בנוסח הרווח של הגדרתה. הקבוצה השנייה הם יהודי התפוצות, שהם, מעצם הגדרתם והגדרת מדינת ישראל, אזרחים פוטנציאליים, שלמרות אי־שייכותם הפורמלית למדינה הם משתתפים הלכה למעשה בהכרעות הגורליות שלה. הקבוצה השלישית הם הפלסטינים החיים תחת משטר המדינה ומושפעים מהחלטותיה אך אינם שותפים לקבלת ההחלטות של מוסדותיה ומנועים מלהתנגד לעצם דחיקתם אל מחוץ לריבונותה. פלסטינים אלה אינם מומשגים בשדה המחקר הפוליטי הישראלי כסוכנים הפועלים במסגרתו. ההחלטה להמשיג אותם, אנליטית ונורמטיבית, כחיצוניים, אף שמדינת ישראל היא הקובעת מה יעלה בגורלם, יש בה כדי לאשש את השיח המדינתי הפורמלי בעניינם. עקב היעדר גבולות חברתיים וגאוגרפיים נוצר, אם כן, מצב שבו ההנחה הפרדיגמטית המובלעת בחקר הפוליטיקה בישראל בדבר המדינה, המשטר שלה וזהות הריבון בה אינה חופפת את

המציאות האמפירית הנחקרת בשל היעדר הגבולות וקיומן של שלוש הקבוצות הללו. ההתעלמות מהיעדר חפיפה זו אינה יכולה להיחשב מקרית בתחום שבו מודעותם הפוליטית של מדעני הפוליטיקה אינה מוטלת בספק.

על אף הקולות המציפים פערים אלה בדיסציפלינות אחרות, תחום מדע המדינה עודנו שקוע בממדים האסטרטגיים והפונקציונליים של המדינה. הוא נשען על הנחת יסוד מובלעת המבדילה – אנליטית ונורמטיבית – בין המדינה לבין ביטוייה האמפיריים. לפיכך חקר הפוליטיקה מתמקד יותר בטיב הדפוסים של תפקודה של המדינה ופחות בחפיפה, או בהיעדרה, בין אופני קיומה של המדינה לבין הגדרת המדינה והגדרת הריבון בספרות המקצועית. ההפרדה בין המדינה למדיניות שהיא מוציאה לפועל מבוססת על מדינתיות (אטטיזם) דיסציפלינרית הנותנת עדיפות ערכית ללאומיות מתודולוגית הכופה מחויבויות ערכיות אך מסווה אותן באמצעות עולם מושגים ניטרלי כביכול. דפוס זה סותר את האפיסטמולוגיה האמפירית שמדעני המדינה מבססים את מחקרם עליה. הם יוצרים בכך סתירה מובנית בין מה שהם מקדמים לכאורה מדעית לבין מה שהם מחילים על עצמם מעשית, כלומר – אינם מחילים.

על אף האמור, מן המחויבות האונטולוגית למדינה, ומכאן האפיסטמולוגית, נגזרת הנחה מטפיזית נוספת, וזו נוגעת לאופי המשטר. חקר הפוליטיקה בישראל מבוסס על ההנחה שהמשטר בה דמוקרטי. גם כאשר נמתחת ביקורת על מאפיינים כאלה ואחרים שלו, רוב המחקרים העוסקים בהתנהגות פוליטית, בדעת קהל ובפונקציונליזם המבני של מוסדות המדינה מניחים שמדובר במערכת דמוקרטית. בכך הם מעניקים לה לגיטימציה נורמטיבית, בלי קשר לעובדה שישראל אינה עומדת אפילו באמות המידה הבסיסיות המקובלות בספרות המקצועית להגדרת משטרה "דמוקרטית". ההגדרה הפורמלית של המשטר הופכת אפוא להנחה מטפיזית המאפילה על חקר המציאות כפי שהיא. עצם השימוש בכלים מחקריים אמפיריציסטיים כדי להסביר את התנהגותם של שחקנים שונים בתוך המסגרת של כללי המשחק מעניק עדיפות לאפיסטמולוגיה של ההיענות (compliance) כמטפיזיקה של התחרות הפוליטית ומעלים את הפער בין התופעה להגדרתה באמצעות העיסוק במנגנוני ההכלה וההדרה המובנים במערכת. במילים פשוטות, חקר הדמוקרטיה הישראלית מנכיח פריזמת מחקר המתמקדת בהתנהגותם של השחקנים הפועלים במסגרת כללי המשחק אגב העלמת השחקנים שהם חלק מאותה מסגרת ואשר מחיקתם האנליטית היא, ורק היא, שמאפשרת להעלים את היותם עדות אמפירית לסתירותיה המהותיות. האפיון המטא-אנליטי של המשחק כדמוקרטי מכפיף למעשה את המחקרים הפוזיטיביסטיים

והאמפיריים למחויבויות נורמטיביות ולהעדפות אפיסטמולוגיות, ואלו מאששות מצידן הגדרת משטר פוליטי שאינו עומד בקריטריונים של עצם המשגתו.

בה בעת יש נטייה להפריד בין עובדות לערכים כאשר ההפרדה נחשבת הכרחית לשימור הסדר הפוליטי הקיים. זהו, בלשונו של ליאו שטראוס, "השקר האבירי" בחקר השדה הפוליטי. על סמך הפרדה זו התבססה תאוריית "הדמוקרטיה האתנית" כמודל ערכי ואנליטי, כאילו הסתירה הפנימית שבהמשגת מציאות כזו אינה צריכה להפריע למדעיות המחקר הפוליטולוגי. רבים בקרב המתמייחסים לחסרונות הדמוקרטיה הישראלית והמבקרים את המדינה מאמצים למעשה הגדרה אפרורית של דמוקרטיה ומשתמשים במושגים ובכלים אנליטיים שעצם השימוש בהם לחקר המציאות מוכיח כביכול את מדעיותם ובה בעת מכשיר את הדמוקרטיה של ישראל. בדרך זו העיוותים הנחשפים בחקר הדמוקרטיה מוצגים כזמניים והחסכים הדמוקרטיים כנובעים מן הנסיבות ההיסטוריות, ולא כחלק אינטגרלי מתוצרי התהליך הפוליטי בשדה מימוש הריבונות הישראלית בכללו, מה שהיה עלול למנוע את הגדרת המשטר בישראל כדמוקרטי. בד בבד אפשרות היעלמותן של התופעות הלא-דמוקרטיות בחלוף הזמן מוצגת כמטפיזיקה שהיא תלויה נסיבות שאינן בשליטת השחקנים הדמוקרטיים ואשר על כן הן נמצאות לא רק מחוץ לתחום הניתוח האנליטי של השדה הפוליטי הישראלי אלא גם מחוץ לתחום אחריותם המוסרית של החוקרים. תפיסה אנליטית-ערכית זו מבוססת על מחיקת ההנחה החלופית שהעיוותים הם התוצאה – ולא הסיבה – של הצורה המסוימת של התנהלות המדינה. תפיסה זו גם מניחה את הדמוקרטיה כשלטון הרוב ומתעלמת מן האפשרות שזוהי תפיסה פוליטית המנכיחה את הפרוצדורה הנוחה לרוב ההגמוני להמשיך ליצור את התנאים המאפשרים את הנצחת מעמדו הפריבילגי.

רבים יסתייגו ויתוהו אם אין בעצם יכולתו של פוליטולוג להעלות הרהורים ביקורתיים כאלה כדי להעיד על הליברליות והדמוקרטיה לא רק של האקדמיה אלא גם של המדינה, זו המממנת את פעילותו האקדמית ומספקת לו את החוקים המגינים על חירותו ועל האוטונומיה המחקרית שלו. זו אכן שאלה מצוינת. ואולם העלאתה גופא מנכיחה את ההנחה הערכית המובלעת במדע המדינה הישראלי שהמדינה היא רועה נדיב שגם אם אין מכירים לו תודה, הוא בכל זאת מרעיף מטובו על צאן מרעייתו משום שטיב קיומו אפרורי לעצם פועלו. זאת ועוד, שאלה כזו מוחקת את ההנחה שמרחב החירות והאוטונומיה המחקרית מאפשרים דיון שדווקא מאשש את הנחות היסוד האונטולוגיות, האפיסטמולוגיות והנורמטיביות הרווחות של תפיסת המדינה. זהו ביטוי ל"עורמת הכוח",

אשר מעצם הווייתו מחפש לו אפיקי שליטה המבטיחים את המשך קיומו. זהו ביטוי להבחנה האנליטית של וולטר בנימין בין אלימות מכוונת לאלימות משמרת, שאינן נפרדות גם כאשר הן מנוגדות במהותן ובתכליתן. המחקר הפוליטי באקדמיה אינו יכול להרשות לעצמו להתגלות כמי שטומן בחובו את ניגודו, אף שזה המצב הלכה למעשה. שדה המחקר הזה מחזיק בתפיסה ערכית עדיפה, ולפיכך הוא שדה כוח שבתוכו פועלים, בעת ובעונה אחת, כוח מכוון וכוח משמר. הדיון המתקיים בו מחויב פרדיגמטית לכלים פוזיטיביסטיים. התוצאה היא שהוא טומן בחובו את עורמת הכוח כאלימות אפיסטמית, המוחקת את המדעיות של מי שאינם עומדים בסטנדרטים שמחויבות זו מכתיבה מבחינה מושגית ומתודולוגית. הניסיון למחוק את המחויבות הזו ואת האלימות המוכמנת בה אומנם מצליח למשמע את מרבית הפועלים בתחום, אך הוא נדון לכישלון – גם אתית וגם מדעית – אצל חלקם.

אינני חסיד המלצתו של ליאו שטראוס לחוקרי הפוליטיקה לאמץ את "השקר האברי" כדי לשמור על יציבות השלטון במקום להידרדר לניהיליזם או לרליטיביזם. כמובן, גם אינני חסיד של עמדתו באשר להגבלת המחקר הפוליטי לחשיפת כוונותיהם של הוגים פוליטיים באמצעות גילוי הרעיונות שבכתביהם. אבל אני מקבל את עמדתו בעניין האתגר שמציבה האי-יכולת שלנו להפריד בין עובדות לערכים. מחקר ראוי של השדה הפוליטי לא ייתכן אם הוא מכפיף את עצמו לתפיסת הכוח הפוליטי הדומיננטית במערכת הפוליטית שאותה הוא חוקר ושבה הוא מתנהל. קביעה זו נכונה שבעתיים כאשר המערכת הפוליטית מממנת את המחקר הפוליטי. מחקר ראוי הוא מחקר ביקורתי שיש לו אופק אונטולוגי וערכי פתוח. במילים אחרות, מחקר ראוי צריך להיות נטול אימוץ אידאולוגי של מערכת ערכית אפריורית כלפי אותה מציאות שהוא חותר לספק לה הסבר כדי להבינה. כמובן, אין משמע שישנה עמדה אנליטית או נורמטיבית ניטרלית כלשהי לחקר מציאות פוליטית שאפשר לאמצה.

לפיכך, המשמעות המעשית היא שמדע הפוליטיקה הוא פוליטי ושההודאה בפוליטיות שלו מאפשרת שקיפות ואמינות מדעית, העדיפה בהרבה על התכחשות ומחיקה של המהות הפוליטית של תחום המחקר של הפוליטי. אם המדע אינו מוכן להמר על אפשרות קיומן של סתירות פנימיות בתוכו ואם תחת זאת הוא מוחק אותן, הוא יוצר מצב שהוא כאילו חיצוני למציאות שהוא חוקר ומציב את עצמו מעליה. נוסף על כך הוא מצייר את עצמו כניטרלי כלפי מבנה הכוח הקיים אף שלאמיתו של דבר הוא מחזק אותו. זוהי עמדה

אופורטוניסטית הנובעת מן ההנחה ששקיפות מדעית כלפי מבנה הכוח וחשיפת ערוותו עלולות לפגוע בפריבילגיות האפיסטמיות והנורמטיביות שחוקרי הפוליטיקה נהנים מהן.

דווקא האי־הכרה בערכיות של המחקר המדעי, במיוחד בענייני חברה ומדינה, מחלישה את היסודות המדעיים ומובילה לניהיליזם או למלחמת הכול בכול. יהיו שיטענו שהכרה בערכיות המדע, בפרט בחקר הפוליטיקה, תהפוך את החיים הפוליטיים לסובייקטיביים, שרירותיים ויחסיים. זה אכן נכון. ברם גם אם יש בכך הסתכנות בערעור הסדר הפוליטי הקיים, האי־הסתתרות מאחורי פוזיטיביזם מניפולטיבי היא עמדה אתית יותר בגלל היותה צנועה יותר באשר לתפקיד שהמדע אמור למלא בחיים הפוליטיים. המדעיות הפוזיטיביסטית העכשווית, המתמקדת במה שבני אדם חושבים וכיצד הם מתנהגים, היא המשך של ההתעלמות משני יסודות חשובים. ראשית, מחשבתם והתנהגותם של בני אדם הן תוצרים של התהליך הפוליטי, המעצב ומבנה את תודעתם. שנית, בני אדם נוטים לתת עדיפות למבנה הכוח המשרת את האינטרסים שלהם, ולכן בדיקת דעתם מאששת את הלגיטימיות של מבנה הכוח הזה עצמו, וחוזר חלילה. לפיכך, אג'נדה מחקרית חייבת לכלול את חיפוש המודחק בשדה הפוליטי – כלומר, את ההמשגה של המציאות הטומנת בחובה את אישוש יחסי הכוח – כדי לאפשר דקונסטרוקציה של יחסי הדחיקה כביטוי לחתירה של הפוליטי לבטא את עצמו בדה־פוליטיזציה של הפוליטי בשדה הפוליטי. היא גם צריכה לחתור באמצעות הכלים האנליטיים שלה למציאת חלופות אתיות שיש בהן נכונות לטרנספורמציה פוליטית של מבנה הכוח שהמדע הפוזיטיביסטי מגונן עליו. השתלטות פרדיגמות כמותיות על התחום חותרת תחת קיומן של פרדיגמות מחקר חלופיות המודעות יותר לסכנה שבהשתעבדות למצב הקיים וליחסי הכוח הקיימים בהשוואה למה ששיטות כמותיות מאפשרות.

אין כוונת מסה זו לבטל את חשיבות המחקר האמפירי או את תפקידו, אך יש בה כדי להגביר את המודעות להשלכות השימוש הרווח במדדים כמותיים כביטוי הבלעדי של המדעיות, דבר שיש בו כדי להפוך את המחקר המדעי לכלי שרת של הרוח הנאו־ליברלית השואפת לקבוע את טיב מדעיותו. חקר הפוליטיקה חייב לחשוף את הפוליטיות של ממצאיו, כמו גם של הרעיונות הרווחים במציאות שהוא בוחן, כדי לאפשר הימנעות משימורם לטובת אספקת פרספקטיבה חדה עליהם לשיקולם של צרכניו. השילוב של רוח זו עם הלאומיות המתודולוגית, המעניקה עדיפות לעם הריבון ולמדינתו, ממעיט מערכם של מחקרים שאינם עומדים בקריטריונים וכופה אמות מידה מדירות. כלומר, ההשתדלות להבין את "המציאות הקיימת" משמרת אותה. יש בכך משום התעלמות

ממחויבותו של המחקר לתכלית העצמית ולעצם קיומו. יש בכך גם דחיקה לשוליים של העיסוק האנליטי בנורמטיביות אגב התעלמות מהיעדר הדיכוטומיה האונטולוגית בין עצם הקיום לערך הקיום כרכיב חשוב בחקר המציאות הפוליטית. דווקא מגמה זו מחייבת לאמץ ניתוח גנאולוגי ורפלקסיבי כאמצעי לחשיפת המקומות והאתרים שבהם התחום בוגד בעצמו, ביחוד כאשר הוא משלים עם מחיקת קיומן של קבוצות שאינן משתתפות במשחק המקובל גם כאשר הוא מודע לכך שהן משלמות את מחיר קיומו. חקר הפוליטיקה צריך לעסוק בדפוסי הדרתן של קבוצות מודרות ולהציף את משמעותם והשלכותיהם על הגדרת המדינה ואופי משטרה. שתי סיבות לכך: האחת, כדי לאפשר את ההתעוררות של מודעות אנליטית וערכית באמצעות הכנסת קבוצות אלה לזירה האונטולוגית; והשנייה, כדי להעלות את המודעות בקרב העוסקים במדע הפוליטיקה למודחק הנורמטיבי והאפיסטמי ובכך לסייע להם להאיר את הממצאים האמפיריים של המחקר שלהם באור משחרר. מודעות תאורטית, תעוזה אפיסטמולוגית ואחריות ערכית הן תנאי הכרחי לחשיפת המחיקות המתחוללות כיום בדיסציפלינה של חקר הפוליטיקה ולהצלתה מאופן קיומה העכשווי.

פרופ' אמל ג'מאל, בית הספר למדע המדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, אוניברסיטת תל אביב.
דוא"ל: ajamal@tauex.tau.ac.il